

AK Parti ve CHP'nin Genel Seçim Vaatlerinde Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Bağlamında Çevre Konuları (2002-2028)

Environmental Issues in the Context of Sustainable Development Goals in the General Election Promises of the AK Party and CHP (2002-2028)

Esra Banu SİPAHİ¹ Selçuk KAHRAMAN² Yasin CİHAN³

Öz

Demokrasinin vazgeçilmez kurumlarından olan siyasi partilerin seçimlerde topluma karşı vaatlerinin belirgin, sistematik ve resmi nitelikli temel dokümanlarını seçim bildireleri oluşturmaktadır. Türkiye'de 21. yüzyılın ilk çeyreği itibariyle siyasi iktidara ve kamu politikalarını belirlemeye aday en güçlü iki partisi olarak AK Parti ve CHP'nin 2001-2015 ve 2015-2030 dönemlerini içeren BM sürdürülebilir kalkınma hedefleri bağlamında çevreyi ne ölçüde odaklarına aldıklarını analiz etmek ise bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmuştur. Bu doğrultuda sözü edilen partilerin genel seçim bildireleri, bu araştırmanın veri setini oluşturmuştur. Çalışma, zamansal açıdan Türk siyasal hayatı içerisinde AK Parti'nin iktidarda olduğu dönemselsel ve karşılaştırmalı bir süreç incelemesidir. İlgili veriler, sınıflandırma ve kodlama işlemleri uygulanarak MAXQDA veri programı aracılığıyla oluşturulmuştur. Tüm kodlamalarda BM'nin 2001-2030 dönemini kapsayan çevresel sürdürülebilirliğe ilişkin kalkınma hedefleri esas alınmıştır. İlgili kodlamalar, toplamda yedi kategori altında sınıflandırılan çevresel konular içerisinde dağıtılmıştır. Bu kategoriler; "doğa ve doğal kaynaklar", "çevre yönetimi ve kentler", "enerji ve sanayi", "kirlilik ve atık yönetimi", "su yönetimi", "iklim" ve "biyoçeşitlilik" olarak belirlenmiştir. Çalışmada elde edilen bulgular, her iki partinin de temelde parti programlarında bir anlayış olarak kabul ettikleri çevresel sürdürülebilirliği, seçim bildirelerine yansıtıklarını göstermiştir. Bu noktada vaat ve vurgu olarak yaklaşma, özellikle "doğa ve doğal kaynaklar", "enerji ve sanayi" ile "çevre yönetimi ve kentler" başlıklarında önemli ölçüde belirginleşmiştir.

Anahtar Kelimeler: BM, Çevre, Genel Seçim Bildireleri, Seçim Vaatleri, Siyasi Partiler, Sürdürülebilir Kalkınma

ABSTRACT

Election declarations constitute the clear, systematic and official basic documents of the promises of political parties, which are indispensable institutions of democracy, to the society in elections. As of the first quarter of the 21st century, the two strongest parties that are candidates to gain political power and determine public policies in Turkey are the AK Party and the CHP. The starting point of this study was to analyze to what extent the two parties focused on the environment in the context of the UN sustainable development goals covering the periods 2001-2015 and 2015-2030. The study is a temporal and comparative examination of the period in which the AK Party was in power in Turkish political life. The relevant data were created through the MAXQDA data program by applying classification and coding processes. All codings were based on the UN development goals regarding environmental sustainability covering the period 2001-2030. The relevant codings were distributed within the environmental issues classified under a total of seven categories. These categories are; "nature and natural resources", "environmental management and cities", "energy and industry", "pollution and waste management", "water management", "climate" and "biodiversity". The findings obtained in the study showed that both parties reflected environmental sustainability, which they basically accepted as an understanding in their party programs, in their election manifestos. At this point, the

¹ (Prof. Dr.) Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, esbipahi@erbakan.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6277-8027

² **Corresponding Author:** (Arş. Gör. Dr.) Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, skahraman@erbakan.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1217-0472

³ (Arş. Gör. Dr.) Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İşletme Bölümü, ycihan@erbakan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8544-3382

convergence in terms of promise and emphasis has become significantly evident, especially in the headings of "nature and natural resources", "energy and industry" and "environmental management and cities".

Keywords: UN, Environment, General Election Declarations, Election Promises, Political Parties, Sustainable Development

GİRİŞ

Sanayi Devrimi ve kapitalizmin gelişimi ile gündeme gelen ve hızlanan üretim-tüketim döngüsü, başta çevre kirliliği olmak üzere; ozon tabakasının incilmesi, ormansızlaşma, doğal kaynakların aşırı tüketimi, sera gazı emisyonlarındaki artış, toksik atıklar gibi çeşitli çevresel sorunları beraberinde getirmiştir (Bansal, 2002: 123). Anılan sorunlara kapitalist sistem içinde bir çözüm bulmak üzere gündeme gelen sürdürülebilir kalkınma kavramı, çevre politikalarının belirleyicisi olarak 1980'li yıllardan itibaren BM ile ilişkili veya temelli çalışmalarla güçlenmeye başlamıştır. Nitekim ilk olarak kavram, Uluslararası Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUNC) tarafından Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) için hazırlanan "Dünya Koruma Stratejisi" başlıklı raporda yer almış (Talu, 2007: 110) ve 1987'de BM Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nca yayınlanan Brundtland Raporu ile popülerleşmiştir. Ardından 1992'de gerçekleştirilen Rio Zirvesi'nde ortaya çıkan Rio Bildirgesi, Gündem 21, İklim Değişikliği Sözleşmesi, Biyolojik Çeşitliliğin Korunması Sözleşmesi ile 2002'de düzenlenen Johannesburg Zirvesi (Mengi ve Algan, 2003: 2-4), sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin çevre boyutuna ilişkin 2000'li yıllara geçişin öncü dinamiklerini oluşturmuştur.

Ekonomi, çevre, toplum arasında kurulmak istenen dengenin bir anlatısı olarak gündeme gelen 'sürekli ve dengeli kalkınma' ya da 'sürdürülebilir kalkınma' (sustainable development) kavramı, 'bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuşakların da kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin karşılamak' (Keleş, 2019: 109; Keleş, 2024: 16) olarak tanımlanmaktadır (Sipahi, 2021a: 261-262). Tanımdan da anlaşıldığı üzere, sürdürülebilir kalkınma, çevresel, ekonomik ve toplumsal boyutları için bir kavramdır (Dyllick ve Hockerts, 2002: 132; Hitchcock ve Williard, 2009: 9). Bu bağlamda kavram kullanıldığı ilk dönemlerden itibaren hedefleri de şekillenmeye başlamış, özellikle 21. yüzyıl itibarıyla küresel düzlemde iki dönemsal deklarasyonla yeni bir aşamaya geçilmiştir. Bunlardan ilki 2001-2015 dönemini, diğeri 2015-2030 dönemini kapsayan BM sürdürülebilir kalkınma hedefleridir. Bu hedefler, süreç içerisinde elde edilen deneyimlerin yeni gelişmelerle eklenildiği kapsayıcı bir özellik taşımaktadır. Söz konusu hedefler, bugün birçok ülke yönetimi açısından kamu politikalarını belirleme noktasında yönlendirici olmaktadır. Öte yandan, bahse konu olan hedefler, sadece siyasi temelini çevreci düşüncenin oluşturduğu 'yeşil' partiler için değil, diğer partiler için de temel alınır hale getirmektedir. Böylece gerek iktidardaki gerekse de muhalefetteki parti(ler) açısından politika ve program öncelikleri arasında değerlendirilmektedir.

Türkiye de dünyadaki gelişmelere paralel biçimde hem çevre sorunlarından payına düşeni almış, hem de kalkınma sürecinde bir ülke olarak 'çevre-kalkınma' ikileminde kalmış bir ülke olarak, sürdürülebilirlik arayışında olan ülkeler liginde yerini almıştır. Özellikle iktidar yarışında olan partiler açısından çevre ve kalkınma konuları, önem kazanmaya başlamıştır. Türkiye özelinde 2002'den beri tüm genel seçimlerde düzenli olarak ulusal barajı aşan, iktidar ve ana muhalefet partisi olan ve toplamda aldıkları oylarla geçerli oyların yarısından fazlasını almaya devam eden yalnızca iki siyasi partinin bulunması ve bu partilerin sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile uyumlu çevre konularını analiz eden bir çalışmanın bulunmayışı, bu çalışmanın özgün yanını oluşturmaktadır.

Elbette bu çalışma, iktidarda olan bir partinin seçim vaatlerini uygulama olanağı varken muhalefette kalan bir partinin seçim vaatlerini uygulamasının olanaksızlığını kabul etmektedir. Buna karşın bu çalışma bir iktidar partisinin vaatlerini uygulamaya geçirip geçirmediğini ya da bir ana muhalefet partisinin vaatlerini seçimden sonra vurgulamaya devam edip etmediğini araştırmamaktadır. Bu

yönüyle çalışma, bir kısıtlılık oluşturmakla birlikte bu kısıtlılığın da başlı başına ayrı bir araştırma konusu oluşturduğu öne sürülebilir.

Konuya ilişkin yazın incelendiğinde; Kanlı ve Erol'un (2019) AK Parti ve CHP'nin parti programları üzerinden 2015-2030 BM sürdürülebilir kalkınma hedeflerini inceleyen çalışmaları bulunmaktadır. Ancak ilgili çalışma, çevresel boyut odaklı bir inceleme olmayıp yoksulluk, eğitim, toplumsal cinsiyet eşitliği gibi diğer boyutlarını da ele alan ve kelime analizi tekniği kullanılarak yürütülen bir çalışmadır.

Yine farklı disiplinlerden ancak tek bir çevresel boyut üzerinden değerlendirme sunan birkaç çalışmadan söz edilebilir. Bu çalışmalarda 2007, 2011, 2015 ve 2018 genel seçimleri odağında ve spesifik olarak ormanların yönetimi ve siyasi partiler bağlamında karşılaştırmalı bir inceleme sunulmaktadır (Atmış, 2008; Atmış ve Günşen, 2011; Atmış ve Günşen, 2016; Atmış ve Günşen, 2018). Bu incelemelerde belirlenen tek bir yıl özelinde genel seçimlere katılan tüm partilerin seçim bildireleri üzerinden ormanlara ilişkin kelime taraması tekniği kullanılmış ancak sürdürülebilir kalkınma hedefleri odağında bir inceleme sunulmamıştır.

Bu çalışma çerçevesindeki alan yazın taramasına ilişkin çalışmalardan bir diğeri de Şeşen ve Ertürk'ündür (2017). İlgili çalışma, 1991-2015 arası dönemdeki tüm genel ve yerel seçimlerde en yüksek başarı sağlayan en az 2, en fazla 5 parti arasından belirlenen seçim bildireleri üzerinden - herhangi bir bağlam/odak kaydı bulunmaksızın- genel olarak çevreye ne ölçüde ve hangi alt başlıklarla yer verildiğini amaçlamıştır. Son olarak Batuhan (2020), 2018 genel seçimleri için 5 parti tarafından hazırlanan seçim bildireleri üzerinden kent ve çevre politikalarının bir taramasını ortaya koymaktadır.

Görüldüğü üzere halihazırda 2002-2028 dönemi için hazırlanmış AK Parti ve CHP seçim bildireleri üzerinden kapsayıcı, sistematik ve karşılaştırmalı bir biçimde, 2001-2030 dönemi BM'nin sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile uyumlu salt çevre konularını veya politikalarını, ele alan bir çalışma bulunmamaktadır.

1. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada ilk olarak çeşitli veri tabanlarında konuya ilişkin yerli ve yabancı yazın taranmıştır. Tek başına sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile ilgili derin bir alan yazınının olduğu görülmekle birlikte bu çalışmanın odak noktasını oluşturan siyasi partiler ve sürdürülebilir çevre konuları sınırlılığı/kısıtı içerisinde daha sınırlı/yüzeysel bir alan yazınının olduğu tespit edilmiştir.

Bu çalışma, betimleyici/tasvir edici bir amaçla Türkiye'de sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile uyumlu çevre konularının, siyasi partiler düzeyinde ve iki parti odağında incelenmesi temelinde tasarlanmıştır. Veri kaynağı olarak yazılı belgeler esas alınmıştır. Bu belgeler elektronik ortamda çalışma kapsamındaki BM hedefleri ile iki partinin kurumsal sayfalarında yer alan ilgili dokümanları arasından elde edilmiştir. Niteliği itibarıyla ilgili kurumsal/kamusal belgeler, özgün metinler olup resmi ve açık erişimli olarak elde edilmiştir. Böylece çalışmanın temel amacı ve problemi çerçevesinde iki BM deklarasyonu ile iki partinin toplamda on üç seçim bildirgesi veri kaynağı olarak belirlenmiştir.

İlgili konu kapsamı ve karşılaştırmalı inceleme yöntemi itibarıyla çalışmada kullanılan belgelerin çözümlenmesinden önce sınıflandırma işlemi uygulanmıştır. Bu yöntemle toplam yedi kategori şekillenmiştir. Çalışma, temelde ilgili bildireler ve deklarasyonlar olmak üzere dokümanlar üzerinden bir inceleme yürütmüş olduğundan amacı itibarıyla karşılaştırmalı ve karmaşık olmayan içerik çözümlenmesi metodunu esas almıştır.

Veri toplama aracı olarak nitel çalışmalarda kullanılabilen MAXQDA paneli tercih edilmiştir. Veri toplanması aşamasında MAXQDA paneline hem seçim bildireleri hem de BM deklarasyonları yüklenmiştir. MAXQDA için en yaygın işlemlerden biri olan kodlama (Kuckartz & Rädiker, 2019: 5),

tercih edilmiştir. İlgili panele Tablo-1’de yer alan tüm kelime ve kelime grupları toplam yedi kategori altında işlenmiştir. Bu bağlama ve tercihe binaen alt ve üst kodlamalar ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte konu ile ilgili olmayan ve/veya yargı bildirmeyen ilgili ifadeler ayıklanmıştır. Örneğin “sosyal çevrenin talep ve gerekleri” (AK Parti, 2002: 64) gibi sosyo-psikolojik bir nitelendirme veya “okul ve yakın çevresinde güvenliği sağlama” (CHP, 2018: 99) gibi bir öğrenci güvenliği politikası ile ilgili bağlamlar dışarıda bırakılmıştır. Böylece tümüyle BM’nin sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile uyumlu çevresel konuları/politikaları altında ortaya çıkan ve yedi genel kategoride toplanan partilerin bildiregilerindeki anlamlı vurgu/ifadelerden oluşan olgusal veriler bütününe ulaşılmıştır. İlgili veri seti içerisinde her bir kategori, ayrı bir alt başlık altında ortaya konularak çalışma bulguları biçimlendirilmiştir.

Bu çalışma çerçevesindeki doküman/belge incelemesinde zamansal dilim dikkate alınarak belirli bir dönem içerisindeki süreci de ortaya koyan tarama modeli benimsenmiştir. Bu nedenle bir yandan alan yazın taramasında güncellik ve bütünsellik ölçütleri esas alınırken diğer yandan seçim bildiregilerinin kapsadığı 2002-2028 arasındaki döneme ilişkin veriler, BM’nin 2001-2030 arasındaki döneme ilişkin hedefleri ile uyumlu bir karşılaştırma alanı tanımıştır. Bu açıdan her iki birincil kaynak alanında yer alan veriler, Tablo-1’de ve Tablo-2’de MAXQDA veri paneli aracılığıyla daha anlaşılır bir görünümle ortaya konulmuştur.

2. BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinde Çevresel Konular (2001-2030)

Dünyada her geçen gün daha fazla gündeme gelen sürdürülebilirlik, mimariden planlamaya, tarımdan endüstriye değin pek çok alanda varlığını hissettirmektedir. Özellikle kalkınma aşamasındaki ülkeler için “kalkınma mı çevre mi” ikilemi içinde bir üçüncü yol olarak gündeme gelen ve beraberinde pek çok tartışmayı da getiren sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı (Sipahi, 2021b), mevcut ekonomik düzen içinde çevreyi odağına alarak kalkınmayı sürdürmek için alternatif çözümleri içeren bir anlayışı tanımlamaktadır.

Bu çalışmada CHP ve AK Parti’nin incelemeye konu edilen döneme koşut olarak BM’nin iki önemli deklarasyonu esas alınmıştır. Bunlardan ilki, Binyıl/Milenyum Bildirgesi (Binyıl Kalkınma Hedefleri), ikincisi Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri’dir. Bu deklarasyonlarda sürdürülebilir kalkınma hedefleri çerçevesinde vurgulanan tüm çevresel konular, bu çalışmanın temel kavram ve kodlarını belirlemiştir.

Binyıl Bildirgesi, 8 Eylül 2000 tarihli BM Genel Kurulu’nun 55. Oturumundaki Milenyum Zirvesi’nde kabul edilmiş bir metindir. Bu bildiregede, genel olarak sekiz kalkınma hedefi belirlenmiştir. Bu hedeflerden yedincisi “çevresel sürdürülebilirliği sağlamak”tır. Bu hedef çerçevesinde Bildirge’nin özellikle 21, 22 ve 23. maddeleri şekillenmiştir. Binyıl Bildirgesi’nin ilgili maddelerinde Gündem 21 ve Kyoto Protokolü’ne bağlılık yinelenmiştir. Ek olarak Bildirge’nin 23. maddesinde Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi⁴ ile Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi’nin uygulanmasına (UN, 2000) atıfta bulunulmuştur.

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ise 2015’te New York’ta BM 70. Genel Kurulu’nda düzenlenen Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi’nde kabul edilmiştir. İlgili hedefler, Binyıl hedeflerinin yerini alacak bir tür revize edilmiş ve genişletilmiş kalkınma hedefleri olarak ortaya konulmuştur. Genel olarak 17 hedef belirlenmiştir. Bu hedeflerden 6, 7, 11, 12, 13, 14 ve 15 numaralı olmak üzere toplamda yedi maddedeki hedefler (UN, 2015), önemli ölçüde çevresel konulara ilişkindir.

2000 ve 2015 yıllarında toplanan iki BM zirvesinde alınan kararlarla ilk aşamada 2001-2015, ikinci aşamada 2015-2030 dönemini içeren BM’nin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ilişkin çevresel hedefler şekillenmiştir. Nitekim Tablo 1’de bu hedefler, bir arada gösterilmiştir.

⁴ Çevre ve kalkınma konusunu sürdürülebilir arazi yönetimi ile ilişkilendiren ilk küresel çevre sözleşmesi olan BM Çölleşmeyle Mücadele Sözleşmesi’nin 12. Taraflar Konferansı’na Ankara’da ev sahipliği yapıldığı (AK Parti, 2023: 405) belirtilmiştir.

Tablo 1. BM Hedeflerinde Sürdürülebilir Kalkınmaya İlişkin Çevre Konuları⁵

Konu/Dönem	2001-2015	2015-2030
Su Yönetimi	Güvenli içme suyuna erişimin artırılması, su yönetimi, su kaynaklarının kullanımı, sulak alanların korunması, tatlı su kaynaklarının sağlanması, tatlı su kaynaklarının kalitesinin korunması, su kaynaklarının geliştirilmesi, su kaynaklarının yönetiminde bütünlük yaklaşım.	Su ve sanitasyona erişim, sürdürülebilir su yönetimi, su yönetimi, çölleşme ile mücadele, temiz su, düşük maliyetle içme suyuna erişim, adil sanitasyon, artılmamış atık su sorunu, su kalitesinin iyileştirilmesi, su kullanım verimliliğini artırma, su kıtlığı, sürdürülebilir su kaynakları yönetimi, dağlardan akiferlere kadar suyla ilgili ekosistemin restorasyonu, su hasadı, tuzdan arındırılmış su, atık su arıtma, suyun geri dönüşümü, karasal su ekosistemlerinin sürdürülebilirliği, su yoluyla bulaşan hastalıklarla mücadele.
Çevre Yönetimi ve Kentler	Çevresel bozulma, çevresel sürdürülebilirlik, çevresel tahribatın insanların yaşamlarına verdiği tehdit, çevresel kaynak kaybının önlenmesi, atık (çöp) depolamada çevreciliği temel ilke olarak benimseme, çevre kalitesi ve yaşam kalitesinin artırılması, çevre yönetimi politikalarının hazırlanması, çevre yönetimi stratejilerinin geliştirilmesi, gecekondular, çarpık kentleşme, çevresel konularda yerel yönetim, çevresel yönetim/çevre yönetimi, çevre yönetiminde yerel yönetimlerin rolü, çevre politikalarında katılımçılık, çevre korumada toplumsallaşma, çevre-demokrasi ilişkisi.	Kentlerde/şehirlerde kişi başına düşen çevresel etkilerin azaltılması, erişilebilir, yeşil kamusal alanlar, çevresel/yeşil teknolojilerin sanayide kullanımı, bölgesel ve ulusal kalkınma planlarını güçlendirerek kentsel ve kırsal alanların desteklenmesi, çevre dostu üretim ve tüketim modellerinin teşvik edilmesi, kentlerin sürdürülebilir yapılması, sürdürülebilir kentleşme, kentlerin çevresel etkilerinin azaltılması, yeşil alanların artırılması, doğal mirasın korunması, belediyelerin sorumlulukları, dayanıklı/dirençli binaların inşa edilmesi, sürdürülebilir kentleşmenin katılımcı planlanması ve yönetimi.
Doğa ve doğal kaynaklar	Kaynakların yetersizliği, tahribata uğramış doğa/tabiat, temel gereksinimleri karşılayabilecek bir ekosistem, atmosferin korunması, insan/doğa kaynaklı afet yönetimi, toprak yönetiminde bütünlük yaklaşım geliştirme, hava kirliliği, dağların sürdürülebilir gelişmesi, ormanların yönetimi, ormanların korunması, ormansızlaşma ile mücadele, çölleşme, kuraklık, deniz kirliliği, okyanusların, denizlerin ve kıyı alanlarının korunması.	Doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi ile etkin kullanımı, okyanusların, denizlerin ve deniz kaynaklarının korunması, arazi bozulmalarının engellenmesi, hasat sonrası kayıpların azaltılması, doğal afetler, afetlere karşı dayanıklılık, bütüncül afet risk yönetimi, doğayla uyumlu yaşam, hava kalitesi, kara ekosisteminin korunması, iyileştirilmesi ve sürdürülebilir kullanımı, sürdürülebilir orman yönetimi, ormanların sürdürülebilir yönetimi, küresel ağaçlandırma, yeniden ormanlaştırma, deniz çöpü ve besin kirliliğinden kaynaklı her türlü deniz kirliliğinin önlenmesi, deniz kaynaklarının sürdürülebilirliği, deniz teknolojisinin güçlendirilmesi, deniz hukukunun geliştirilmesi.
İklim	Küresel ısınma, iklim değişikliği.	İklim değişikliği ile mücadele, iklim uyum stratejilerinin hazırlanması, iklim değişikliği farkındalığının artırılması, iklimle ilgili çevresel şokların ve afetlerin azaltılması, tropikal hastalık salgınlarının önlenmesi.
Biyçeşitlilik	Biyolojik çeşitlilik, biyoteknolojinin yönetimi, canlı kaynaklarının korunması.	Biyolojik çeşitlilik kaybının önlenmesi, balık stoklarında verimliliğin artırılması, aşırı avlanmayı, yasadışı ve düzensiz balıkçılığı sonlandırmak, sığavansiyonları sağlama, deniz biyoçeşitliliğinin korunması, koruma altındaki flora ve fauna türleri için yeni tedbirleri yaşama geçirme, ekosistem ve biyoçeşitlilik değerlerinin ulusal ve yerel planlamaya, kalkınma süreçlerine entegre edilmesi.
Enerji ve Sanayi	Daha az enerji ile ısınma, daha az enerji tüketen araçlarla uzun yol alma, daha az enerji tüketen teknoloji sistemlerini endüstriye yerleştirmeyi sağlama, atmosfere bırakılan metan ve karbon dioksit oranının düşürülmesi için alternatif enerji kaynaklarına yönelme, fosil yakıtlar yerine bio dizel yakıt kullanılması, çimento, demir-çelik ve kireç fabrikaları gibi yüksek enerji tüketen işletmelerde atık işlemlerinin yeniden düzenlenmesi, termik santrallerde daha az karbon çıkartan teknolojilerin devreye sokulması, güneş enerjisi kullanımının yaygınlaşması, karbon sıfır olan nükleer enerjinin ön plana çıkartılması.	Savurgan tüketimi teşvik eden verimsiz fosil yakıt sığvansiyonlarını rasyonelleştirmek, yenilenebilir enerjinin küresel enerji kaynakları içerisindeki yerinin artırılması, yenilenebilir enerji ve temiz fosil yakıt teknolojisi ile ilgili teknolojilerin ve araştırmaların artırılması, yenilenebilir ve temiz enerji türlerine erişimde uluslararası iş birliğinin geliştirilmesi, bu alandaki altyapıya yatırımın teşvik edilmesi.
Kirlilik ve Atık Yönetimi	Endüstriden, motorlu taşıtlardan, ısıtmadan kaynaklanan sera gazı miktarını azaltmaya yönelik mevzuatın yeniden düzenlenmesi, fazla yakıt tüketen ve fazla karbon üreten daha fazla vergi alınması, sera gazı emisyonlarının azaltılması, her türlü kirliliğin önlenmesi, zehirli atıkların denetimi, zehirli ve tehlikeli ürünlerin yasadışı uluslararası dolaşımı, zehirli kimyasal maddelerin çevre sağlığı açısından yönetimi, tehlikeli atıkların, katı atıkların, su atıklarının, radyoaktif atıkların çevre sağlığı açısından yönetimi.	Açık dışkılamanın sona erdirilmesi, atık boşaltımının sonlandırılması, atık kirliliğinin önlenmesi, tehlikeli kimyasal salınımı, temiz enerji, yenilenebilir enerji, temiz fosil yakıt teknolojisi, atık yönetimi, küresel gıda israfının önlenmesi, atık miktarının azaltılması, kimyasalların hava, su ve toprağa salınımının azaltılması, sera gazı emisyonlarının azaltılması, tehlikeli/zararlı kimyasallardan ve hava, su ve toprak kirliliğinden kaynaklanan hastalıkların ve ölümlerin azaltılması.

⁵ Tablo 1, UN, 2000; UN, 2015'den elde edilen bilgiler doğrultusunda yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Bu çalışmada yedi kategoride toplanan tüm çevresel konuların çalışma bağlamındaki temel olgusal özeti sürdürülebilir çevre olup sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumlu tüm çevresel konuları/politikaları kapsamakta ve çevreyle ilişkili tüm konuların sürdürülebilir kalkınma ile bir bütün olduğu perspektifi ortaya çıkmaktadır. Bu noktada BM'nin üst çerçeveyi oluşturduğu anılan hedefler bağlamında Türkiye'de iki partinin temel dokümanlarında çevrenin yeri ve önemi değerlendirilecektir.

3. AK Parti ve CHP'nin Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinde Çevre Konuları (2002-2028)

Bir siyasi partinin resmi dokümanları/belgeleri olarak; parti tüzüğü, parti programı ve seçim bildirgesi akla gelmektedir. Türkiye özelinde tüm partilerin bu üç temel dokümanı, kendi resmi sayfalarında yayınlamış olmaları beklenmektedir. Parti tüzükleri ve parti programları, Öymen'in (2023) ifadesi ile "partilerin birer anayasası"dırlar. Bunlardan parti tüzükleri, genelde tek düze parti içi işleyiş odaklanan metinler olup bu çalışma çerçevesindeki iki partinin tüzüklerinde çevre konularına ilişkin herhangi bir veri saptanmamıştır.

Parti programlarına gelindiğinde CHP ve AK Parti için iki ayrı saptama ve değerlendirme yapmak yararlı olacaktır. İlk olarak AK Parti'nin 2002'den 2023'e kadar tek bir parti programını yürürlükte tuttuğu, daha sonrasında ise resmi sayfasından kaldırdığı ve henüz yeni bir parti programı yayınlamadığı belirlenmiştir. Kaldırılan programda sürdürülebilir kalkınma ile çevreyi birlikte değerlendiren bir yaklaşımın benimsendiği görülmüştür. Bu bağlamda sürdürülebilir kalkınmanın çevreye olası zararlarının asgari düzeye indirilmesi, çevreye zararlı atıklarla ve çevre kirliliğine neden olan kalkınma biçimleri ile mücadele edileceği, ekosistemi bozan sanayi atıklarının kontrol edilmesi ve artırılarak kirliliğin önlenmesi, yerel çevresel sorunlarda yerel yönetimlerin ve sivil toplum kuruluşlarının işlevselliğinin artırılması, çevresel politikalarda uluslararası kuruluşların dikkate alınması, topluma çevre bilincinin kazandırılması, tarımsal üretim ve hayvancılıkta hormon kullanımı ile mücadele edileceği (AK Parti, 2006: 96-97) belirtilmiştir.

Bu çalışmanın zaman kesiti içerisinde CHP'nin iki farklı parti programının bulunduğu tespit edilmiştir. Bunlardan ilki 1976'da yayınlanan parti programının 2000'li yıllara taşınması amacıyla Deniz Baykal döneminde 1993'te kabul edilen parti programıdır (CHP, 1993a: 74). İlgili program, 2008'e kadar yürürlükte kalmıştır. Bu programda sanayileşme ve kalkınmanın doğanın korunması ve çevreyle uyum içerisinde gerçekleştirilmesi, kalkınma ve kentleşmeyi birlikte etkileyen temel altyapı hizmetlerinin çevre düzeni planlarına uygun olarak geliştirilmesi, çevre hakkını ve ekolojik dengeleri dikkate almayan bir kalkınma çabasının sürdürülemediği (CHP, 1993b) gibi dolaylı olarak sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle ilişkili çevresel konuların gündeme getirildiği görülmektedir.

İkinci program da 21 Aralık 2008 tarihinde yine Baykal döneminde değişen; "Çağdaş Türkiye için Değişim" başlıklı parti programıdır. Bu programın değişmesine yönelik Kemal Kılıçdaroğlu döneminde 2019-2020 ve 2023'te olmak üzere en az iki defa değişiklik girişimlerinin olduğu (Yeniçağ, 2009, CHP, 2023b) tespit edilse de programın değiştirilemediği görülmektedir. Bu açıdan halihazırda CHP'nin resmi sayfasında "Çağdaş Türkiye için Değişim" adı ile yer alan parti programı esas alınmaktadır. İlgili programda; doğal kaynakların kirletilmesi, iklim değişikliği ve küresel ısınmaya ilişkin tedbirlerin alınacağı, sürdürülebilir tarımda su ve enerji kullanımının yeniden düzenleneceği, tarım ve sanayide doğaya saygının esas alınması gerektiği, yenilenebilir enerji kaynaklarının önceleneceği, biyoçeşitliliğin korunup geliştirileceği, erozyonla mücadele edileceği, sürdürülebilir su yönetimi ilkesinin esas alınacağı, su havzalarının korunması ve çevreci teknolojilerin tercih edilmesi (2008: 219-223) gibi sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile uyumlu çevre konuları yer almaktadır.

CHP'nin 2008'den itibaren yürürlükte olan parti programında sürdürülebilir kalkınma ile çevre konuları arasındaki ilişki, 1993-2008 döneminde yürürlükte bulunan parti programına göre daha açık ve doğrudan bir şekilde ortaya konulmuştur. Diğer yandan AK Parti'nin bu çalışmanın zaman kesiti

boyunca yürürlükte olan tek programının da sürdürülebilir kalkınma ile çevresel konuları bir bütün olarak değerlendirdiği görülerek CHP ile bir anlayış birliği içinde olduğu öne sürülebilir.

Seçim bildirelerine gelindiğinde, bu resmi dokümanlar, partilerin siyasetlerinde ve politikalarındaki değişimi daha güncel ve aşamalı izleme olanağı taşımaya açısından oldukça önemli veriler sunmaktadır. Üstelik bu metinler, bir sonraki genel seçim tarihine kadar sürdürülmesi hedeflenen çerçevenin de deklarasyonu niteliğindedir. Diğer bir anlatımla, 2023 genel seçimleri için hazırlanan bir seçim bildirgesi 2028'e kadar uygulanması veya tutum gösterilmesi beklenen metinleri ifade etmektedir. Bu bağlamda seçim bildireleri, Türk siyasal hayatının birbiri ile rakip iki partisinin politika, tutum ve eylemlerinin analiz edilmesi için geniş bir perspektif sunmakta ve karşılaştırmalı verilerin elde edilmesinin önünü açmaktadır.

Dünyadaki gelişmelere paralel biçimde Türkiye'de de ilk kez seçim bildireleri bağlamında 1999'da Demokratik Sol Parti (DSP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), Fazilet Partisi (FP) ve Doğru Yol Partisi (DYP) tarafından sürdürülebilir kalkınma anlayışına yer verilmiştir. AK Parti ve CHP de 2002 ve sonrasındaki genel seçim bildirelerinin tamamında 1999'da başlatılan geleneği sürdürmüştür (Şeşen ve Ertürk, 2017: 209). Durum böyle olunca sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile ilişkili çevresel konuların, yaklaşımların ve politikaların incelenmesi kolaylaşmıştır.

Aşağıda Tablo 2.'de gösterilen ve her iki parti açısından -toplamda- en çok öne çıkan/vurgu geliştirilen konuların; "doğa ve doğal kaynaklar", "çevre yönetimi ve kentler" ve "enerji ve sanayi" olduğu görülmektedir. Bununla birlikte "biyoçeşitlilik" ve "iklim" kategorileri, her iki partide de en az vurgu yapılan alanlardır. Bu açıdan veri sayısı itibarıyla değerlendirildiğinde toplamda en çok vurgulanan kategoriler sırasıyla "doğa ve doğal kaynaklar", "çevre yönetimi ve kentler", "enerji ve sanayi", "kirlilik ve atık yönetimi", "su yönetimi", "iklim" ve "biyoçeşitlilik"tir.

Tablo 2. AK Parti ve CHP'nin Seçim Bildirelerinde Çevresel Konular

	Parti	Bölümler	Yüzde	2002	2007	2011	2015 Haziran	2015 Kasım	2018	2023
Doğa ve Doğal Kaynaklar	AK Parti	1046	30,61	14	33	153	182	182	248	417
	CHP	638	31,57	20	51	51	93	114	94	215
Çevre Yönetimi ve Kentler	AK Parti	926	27,10	17	67	184	159	159	189	310
	CHP	485	24,00	27	40	62	79	95	50	132
Enerji ve Sanayi	AK Parti	495	14,49	10	14	59	71	71	129	212
	CHP	303	14,99	4	13	23	56	54	41	112
Kirlilik ve Atık Yönetimi	AK Parti	393	11,50	1	29	73	95	95	88	107
	CHP	184	9,10	7	17	15	21	26	26	72
Su Yönetimi	AK Parti	396	11,59	0	15	44	101	101	117	119
	CHP	152	7,52	4	14	8	14	16	14	82
İklim	AK Parti	161	4,71	0	1	20	18	18	40	82
	CHP	144	7,13	0	6	10	25	25	23	55
Biyoçeşitlilik	AK Parti	108	3,16	3	8	15	25	25	26	31
	CHP	115	5,69	6	8	6	8	21	15	51
Toplam	AK Parti	3417	100,00	45	167	548	651	651	837	1278
	CHP	2021	100,00	68	149	175	296	351	263	719

Tablo 2.'de bildirelerde tüm çevresel konularla ilgili kategorilere ne miktarda ve oranda vurgu yapıldığı ortaya konulmuştur. Bu vurguların istatistiksel olarak daha belirgin anlaşılabilmesi için ilk

olarak iki parti arasında aynı kategoride bir karşılaştırma sunulabilmesi için yüzdesel fark formülü⁶ uygulanmıştır. Bu formül, iki partinin ilgili kategoriye ne oranda yer verdiklerinin (önem farkı) karşılaştırmasını sunmaktadır. Buna göre, AK Parti'nin CHP'ye göre "su yönetimi" kategorisinde %54,13, "kirlilik ve atık yönetimi" kategorisinde %26,37, "çevre yönetimi ve kentler" kategorisinde %12,92 önem farkı oluşturduğu saptanmıştır. Bu noktada AK Parti'nin, CHP'ye göre sırasıyla su yönetimi, kirlilik ve atık yönetimi ile çevre yönetimi ve kentler kategorilerinde daha fazla sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile uyumlu çevresel konulara yer verdiği ifade edilebilir. Buna karşın CHP'nin AK Parti'ye göre "biyoçeşitlilik" kategorisinde %80,13, "iklim" kategorisinde %51,38, "enerji ve sanayi" kategorisinde %3,45 ve "doğa ve doğal kaynaklar" kategorisinde %3,14 önem farkı oluşturduğu saptanmıştır. Bu açıdan bakıldığında CHP, AK Parti'ye göre sırasıyla biyoçeşitlilik, iklim, enerji ve sanayi ile doğa ve doğal kaynaklar kategorilerine daha fazla yer verdiği görülmüştür. Bu yönüyle CHP, yüzdesel önem farkı açısından biyoçeşitlilik ve iklim kategorisinde belirgin biçimde öne çıkmıştır.

Çalışmanın bu kısmından itibaren çalışma kapsamındaki tüm çevresel konulara ilişkin kategoriler birer alt birer başlık altında incelenecektir.⁷ Bu bağlamda ilk olarak BM sürdürülebilir kalkınma hedeflerinde yer alan ve ilgili kategoriye ilişkin hedeflerine yer verilecektir. İkinci olarak her iki partinin seçim bildirgelerinde olabildiğince doğrudan nitelikli sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile uyumlu ve ilgili çevresel kategoriye ilişkin konulardan örnekler sunulacaktır. Üçüncü ve son olarak da her iki partide ortaya çıkan veriler, karşılaştırmalı olarak ortaya konulacaktır.

3.1. Doğa ve Doğal Kaynaklar

Binyıl Bildirgesi'nin 23. maddesinde "doğa ve doğal kaynaklar" kategorisi çerçevesindeki odak konular itibarıyla ormanların korunması, yönetimi ve sürdürülebilir kalkınması için yürütülecek çabalara, Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi'nin uygulanmasına, yeraltı kaynaklarının sürdürülemez kullanımına ve doğal afetlerle ilgili iş birliğine vurgu yapılmıştır (UN, 2000). 2015'teki Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde ise belirlen on yedi hedeften ikisi doğrudan doğaya ve doğal kaynaklara ilişkindir. Bunlardan 14. maddede yer alan denizlerin ve deniz kaynaklarının korunması ile 15. maddede yer alan kara ekosistemlerinin iyileştirilmesi, kullanılması ve korunması ile orman yönetimi, arazi bozulumu ve kuraklıkla mücadele, belirtilen kategori ile ilişkilendirilebilir.

Bu kategorideki AK Parti bildirgelerinde; sürdürülebilir turizmin de bir gereği olarak doğal çevrenin gerekliliklerinin önceleneceği (2002: 64), doğal kaynakların sürdürülebilir kalkınma anlayışıyla yönetildiği bir ülkenin hedeflendiği (2007: 157), doğal kaynakların sürdürülebilir kalkınma anlayışı ile değerlendirildiği (2011: 62), ormanların ekolojik işlevlerini dikkate alan sürdürülebilir yönetim prensibinin benimseneceği (2015: 209), sürdürülebilir kalkınmanın kırsal üretim ve koruma ile sağlanacağı (2015: 304), çevresel sürdürülebilir kalkınma ile ağaçlandırma seferberliğinin yapılacağı (2015: 308), doğal kaynakların tüm karar ve politikalarda gözetileceği ve sürdürülebilir kalkınma yaklaşımıyla kullanılıp yönetileceği (2018: 162, 243, 319), kalkınma anlayışlarının sürdürülebilir bir çevre ve doğal kaynak yönetimine dayandığı (2023: 314), birer örnek olarak belirtilebilir.

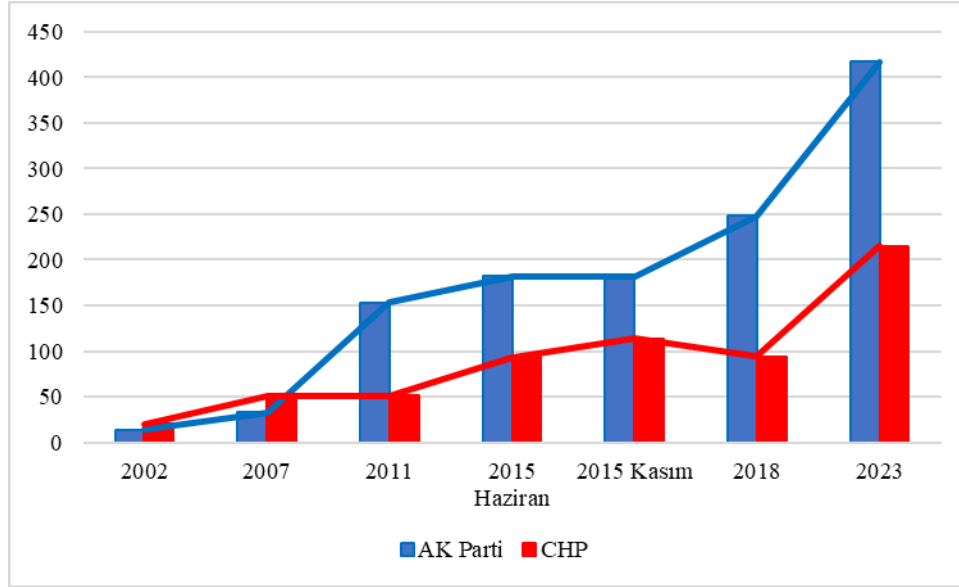
CHP'nin bildirgelerinde ise yine önemli ölçüde ekonomi eksenli bir bakış açısı ile; doğal çevrenin sürdürülebilir kalkınma ile ilişkili olarak korunacağı (2002: 33; 2007: 66), korunan bir doğa anlayışı ile sürdürülebilir turizm atılımlarının gerçekleştirileceği (2007: 68), doğayla barışık bir sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının savunulduğu (2011: 23, 2015a: 16), doğa hakkı ilkesi ile sürdürülebilir kalkınma anlayışının birlikte benimsendiği (2015a: 145; 2015b: 168), doğa dostu bir ekonomik büyümenin

⁶ (Büyük Değer - Küçük Değer) / Küçük Değer x 100

⁷ Bu çalışma, genel seçim bildirgeleri odağında bir inceleme yürütülmekte olduğundan her bir alt başlıkta; "AK Parti/CHP Genel Seçim Bildirgelerinde/GSB'lerinde" gibi bir form örneğinin kullanımı, tercih edilmemiştir. Bu açıdan anlatım akışı açısından ve seçim bildirgelerinin iki partinin sahipliğinde olması nedeniyle uzun ifade kullanımı yerine "AK Parti'de", "CHP'nin" gibi kısaltmalar tercih edilmiştir.

savunulduğu (2018: 221), afet yönetiminin BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri 2030'a uygun bir biçimde işletileceği (2023: 172), birer örnek olarak vurgulanabilir.

Grafik 1. AK Parti ve CHP Seçim Bildirgelerinde Doğa ve Doğal Kaynaklar

Çalışma kapsamındaki yedi kategori içerisinde her iki parti açısından veri sayısı itibariyle en çok vurgu geliştirilen ve kategori bazlı yüzdesel önem farkı açısından da en yakın benzeşmenin sağlandığı kategori doğa ve doğal kaynaklar olmuştur. Buna karşın AK Parti'nin CHP'ye göre sayısal olarak genel toplamda daha fazla veri ürettiği saptanmıştır. CHP açısından artış ve azalış ivmeleri düzensizlik gösterirken AK Parti açısından yıllara göre daha düzenli ve artış yönlü bir ivmenin olduğu kaydedilebilir. 2002 ve 2007 seçim bildirgelerinde CHP'nin AK Parti'ye göre önde ancak birbirlerine yakın oranda veri ürettikleri saptanırken 2011'den itibaren sayısal olarak bu kategoride AK Parti'nin CHP'ye göre açık ara daha fazla veri üretmeye başladığı ifade edilebilir. Yine Grafik 1'e göre AK Parti seçim bildirgelerinde 2015'te yatay bir seyir gözlemlenirken, CHP'de 2015-2018 aralığında "doğa ve doğal kaynaklar" vurgusunda belirgin bir azalma olduğu göze çarpmaktadır. 2018'den itibaren her iki parti açısından da "doğa ve doğal kaynaklar" vurgusunun sıçrama eğilimi gösterdiği gözlemlenmiştir.

3.2. Çevre Yönetimi ve Kentler

Binyıl Bildirgesi'nde "çevre yönetimi ve kentler" kategorisi açısından belirlenen sekiz kalkınma hedefinden biri de "çevresel sürdürülebilirliği sağlamak" (m. 7) olmuştur. Çevresel sürdürülebilirlik ise temelde kentler bağlamında ve Binyıl Bildirgesi açısından iki konu üzerinden özetlenebilir. Birincisi güvenli içme suyuna erişen insan sayısının artırılması, ikincisi ise gecekondu sorununun çözülmesidir. Bu açıdan kentsel altyapı hizmetlerinin öncelikli sürdürülebilir kalkınma hedefleri arasında yerini aldığını belirtmek gerekir. Bununla birlikte Binyıl Bildirgesi'nde 1992'deki BM Rio Konferansı'nda kabul edilen ve sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin bağlayıcı olmayan bir BM eylem planı olan Gündem 21'in bu bildirge için de aynen geçerli olduğu kaydedilmiştir (2000, m. 22). Nitekim BM Kalkınma Programı ile ortaklaşa yürütülmesi hedeflenen Gündem 21, kentlerde çevre kalitesini katılımcı demokrasi ve iyi yönetim ilkeleri çerçevesinde geliştirme amacı olan ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile yakından bağlantılı olan bir programdır (Arar, 2022).

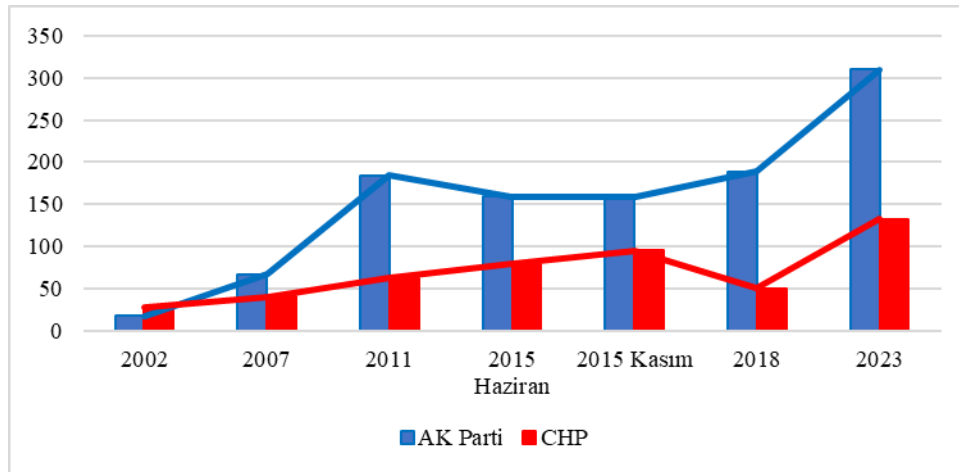
2015-2030 dönemi için belirlenen 17 genel hedef içerisinde "kentlerin sürdürülebilir yapılandırılması" (m. 11) da yerini almıştır. Bu kapsamda kentlerde çevresel sorunların azaltılması, yeşil alanların artırılması, konut sorununun ve çarpık kentleşmenin iyileştirilmesi, ulaşım araçlarının ve ulaşım altyapısının yeniden düzenlenmesi, kentleri etkileyen afetlerin etkisinin azaltılması, sürdürülebilir

kentleşmede katılımcılığın güçlendirilmesi ve kent planlamacılığının geliştirilmesi, kentlerdeki çevresel sorunlarda belediyelerin bir aktör olarak vurgulanması, dayanıklı binaların inşa edilmesi, kent çevresi ve kırsal alanların bir bütün olarak sürdürülebilir çevresel politikalarla desteklenmesi, öne çıkarılmıştır.

AK Parti’de “çevre yönetimi ve kentler” kategorisinde; sürdürülebilir kalkınmanın çevreye duyarlılık içerdiği ve yönetişimci bir anlayışla çevresel hizmetlerde iş birliği modellerinin benimseneceği (2002: 17), çevrenin korunmasında sürdürülebilir kalkınma ile çevre bilincinin yaygınlaştırılmasının temel ilkeleri arasında olduğu (2007: 154), sürdürülebilir kalkınmanın çevre politikalarının temel unsurlarından olduğu (2011: 124), kentsel altyapı hizmetlerindeki kalitenin sürdürülebilir kalkınma ilkeleri ile artırılacağı (2011: 129), konut üretiminde çevre ve sürdürülebilirliğin birlikte ele alınacağı (2011: 131-132), sürdürülebilir kalkınma anlayışı içerisinde inşanın, imarın ve yapılaşmanın geliştirileceği (2015: 287), nitelikli bir kalkınma ortamının oluşturulmasının yalnızca sürdürülebilir çevre anlayışı ile mümkün olduğu (2015: 308; 2018: 243), sürdürülebilir çevresel korumanın bir zorunluluk olduğu (2018: 243), çevrenin sürdürülebilir kullanımı için sayısız proje ve yatırımların gerçekleştirildiği (2018: 243), çevresel sürdürülebilirlik kapsamında limanların çevreye duyarlı hale getirilerek yeşil limanların artırılacağı (2023: 293), imar hukukunun sürdürülebilir çevre hakkını koruyacak şekilde revize edileceği (2023: 357), 2023’ün sürdürülebilir çevre koruma ve ekonomik kalkınmanın yüzyılı olacağı (2023: 480), belirtilebilir.

CHP’de “çevre yönetimi ve kentler” kategorisinde; çevre hukukunu sürdürülebilir kalkınmanın temel unsuru olarak kabul ettikleri (2002: 33; 2007: 66), sürdürülebilir ve çevre dostu küresel bir ekonomik kalkınmanın benimsendiği (2007: 70; 2011: 3, 21-22, 25, 39), sürdürülebilir kalkınmada çevre temelli kurumsal ve sosyal sorumluluk projelerinin destekleneceği (2011: 78), çevresel ve ekonomik sürdürülebilirliği esas alan kent politikalarının benimsendiği (2015a: 146; 2015b: 169), çevrenin ekonomik istikrarın bir boyutu olduğu ve sürdürülebilirliğinin sağlanacağı (2015b: 66), çevreye duyarlı enerji politikalarının uygulanacağı (2018: 85), kentsel dönüşümün çevre odaklı yürütüleceği (2023: 169), vurgulanabilir.

Grafik 2. AK Parti ve CHP Seçim Bildirgelerinde Çevre Yönetimi ve Kentler

Çevre yönetimi ve kentler kategorisinde AK Parti seçim bildirgelerinde CHP’ye göre daha fazla sayısal olarak veri üretildiği saptanmıştır. İkinci olarak her iki parti açısından dönemlere göre azalış ve yükseliş ivmelerinde düzensizlik olsa da her iki parti açısından en düşük verilendirme 2002’de, en yüksek verilendirme 2023-2028 dönemi için saptanmıştır. Üçüncü olarak yüzdesel önem farkı açısından bu kategoride AK Parti’nin CHP’ye göre daha fazla öne çıktığı belirtilebilir. Ancak bu farkın, yüzdesel önem farkı itibarıyla ilerleyen kısımda vurgulanacak olan su yönetimi ve biyoçeşitlilik kategorilerinde görülenden daha geniş olmadığını ifade etmek mümkündür. Grafik 2 incelendiğinde göze çarpan bir

başka konu ise CHP'nin 2018'deki belirgin azalma hariç, çevre yönetimi ve kentlere ilişkin vaatlerinde sürekli bir artışın olmasıdır. Buna karşın AK Parti'nin bu kategoride daha fazla söylem ve vaat geliştirerek öne çıksa da daha istikrarsız olduğu ifade edilebilir.

3.3. Enerji ve Sanayi⁸

Binyıl Bildirgesi'nin 23. maddesindeki Kyoto Protokolü, enerji ve sanayi kategorisi bağlamında pek çok önemli konuyu içermektedir. Küresel ısınmaya ilişkin ilk hükümetler arası çevre sözleşmesi olan BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi kapsamında imzalanan Kyoto Protokolü, sanayiden kaynaklı sera gazı miktarının azaltılması, ısınma ve ulaştırma gibi alanları da kapsayacak şekilde alternatif enerji kaynaklarına yönelme, yüksek enerji üreten işletmelerde atık işlemlerini yeniden düzenleme, güneş enerjisi ve nükleer enerjinin desteklenmesi (UN, 2008) gibi çeşitli hedeflere sahiptir.

2015-2030 dönemi hedeflerine geldiğinde güvenli ve sürdürülebilir enerjiye erişimin sağlanması (m. 7), sürdürülebilir sanayileşme ve inovasyonun teşvik edilmesi (m. 9) ile sürdürülebilir üretim modellerinin yaygınlaştırılması (m. 12) üst ve doğrudan hedefler arasında sayılabilir. Bu bağlamda yenilenebilir enerjinin yaygınlaştırılması, temiz fosil yakıt teknolojilerinin geliştirilmesi, özellikle büyük şirketlerin sürdürülebilirlik bilgilerinin düzenli raporlanması, kimyasallar ve çeşitli atıklarla ilgili tedbirlerin geliştirilmesi, öne çıkan konular olarak kaydedilebilir.

Yeni sanayileşen ülkeler (new emerging economies) arasında yer alan Türkiye, sanayi üretimini artırmaya çalışmakta ve enerji bağımlılığı yüksektir. Bu nedenle yenilenemeyen enerji kaynaklarını (termik santraller gibi) çoğaltmakla birlikte diğer maden faaliyetleri gibi çevre dostu olmayan bu tür arayışlar kamuoyunda zaman zaman büyük tepkilere de neden olmaktadır. Siyasi partiler de bu durumu değerlendirmekte ve politik söylemlerinde enerjiyi önceliklerine yerleştirmektedirler.

AK Parti'de⁹ "enerji ve sanayi" kategorisinde; sürdürülebilir kalkınmanın en önemli araçlarından birinin enerji politikaları olduğu ve partinin enerji politikalarının temelini (...) çevrenin korunmasının oluşturduğu (2002: 57-58), sürdürülebilir kalkınma anlayışı içinde çevre alanı ile sanayileşme arasında gerekli dengenin gözetildiği (2007: 155), sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde ticari yapıların tümünde enerji verimli sistemlerin bulundurulacağı (2011: 131-132), çevresel sürdürülebilir kalkınma anlayışı içerisinde yenilenebilir enerji kullanımının artırılacağı, yeşil teknolojilerin ve yeşil işlerin/yatırımların teşvik edilip destekleneceği, modern çevre teknolojileri ile arıtma tesislerinin ilk defa hükümetleri döneminde kazandırıldığı (2015: 308), çevresel sürdürülebilirliği önceleyen bir enerji piyasasının yaşama geçirildiği (2018: 221), sürdürülebilir kalkınma hedefleri arasında yeşil ekonomi, yeşil büyüme ve yeşil istihdamın olduğu (2018: 250), sürdürülebilir kalkınma yatırımlarında yeşil sermaye piyasası araçlarının kullanılacağı (2023: 183), yeşil dönüşüm odaklı kalkınma sürdürülebilirliğin sağlanacağı (2023: 221), sürdürülebilir tüketim ve ürünlerin çevresel etkilerinde yeşil dönüşümün esas alınacağı (2023: 227), belirtilebilir.

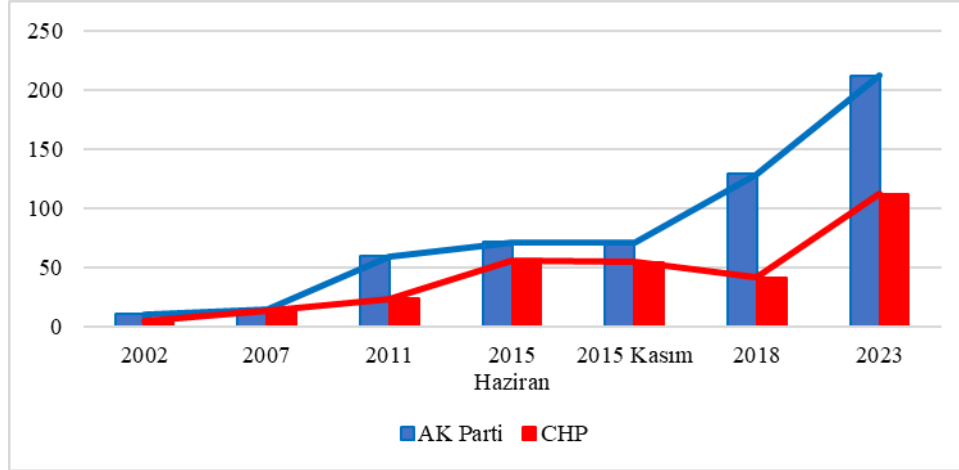
CHP'de "enerji ve sanayi" kategorisinde; sürdürülebilir kalkınma ile ilişkili olarak enerji alanında ve üretimde çevre dostu yöntemlerin destekleneceği (2002: 33; 2007: 66), sürdürülebilir kalkınma anlayışı içerisinde ekolojik tehditleri en aza indirmek amacıyla yeşil ekonomi modelinin benimsendiği (2011: 23), sürdürülebilir büyüme için yeşil teknolojilerin üretileceği (2015a: 197; 2015b: 221), Güneydoğu Anadolu Projesi'nin (GAP) sürdürülebilir kalkınma hedefi ile tamamlanması gerektiği (2015b: 31), GAP'ın sürdürülebilir sektörleri olarak yenilenebilir enerji ve teknolojinin geliştirileceği (2015b: 193), yeşil ekonomi atılımı çerçevesinde düşük karbonlu sektörlerle ve yeşil teknolojilere

⁸ Bu kategoride genelde özel sektör aktörlerinin ekolojik bütünlüğü önceleyerek kaynak kullanımı ve enerji tüketimi konularında çevresel duyarlılık gözetmeleri (Jamali, 2006: 811) beklenmektedir.

⁹ Genel seçim bildireleri odağında bir inceleme yürütülmekte olduğundan her bir alt başlıkta bir form örneği olarak "AK Parti Genel Seçim Bildirelerinde" veya "AK PARTİ GSB'lerinde" ifadesi, tercih edilmemiştir. Bu açıdan anlatım akışı açısından ve seçim bildirelerinin iki partinin sahipliğinde olması nedeniyle uzun ifade kullanımı yerine "AK Parti'nin", "AK Parti'de" gibi kısaltmalar tercih edilmiştir.

dayalı bir sürdürülebilir büyüme modelinin yaşama geçirileceği, yenilenebilir enerji kaynaklarında sürdürülebilirliğin esas alınacağı (2018: 221), yeşil dönüşümü merkezine alan sürdürülebilir kalkınma stratejisiyle yatırım, istihdam ve teknoloji eksenli bir ilerlemenin amaçlandığı (2023: 75), yeşil girişim yeşil ar-ge faaliyeti ve yeşil finansmanın sürdürülebilir kalkınmaya yarar sağlayacağı (2023: 85-89), vurgulanabilir.

Grafik 3. AK Parti ve CHP Seçim Bildirgelerinde Enerji ve Sanayi

Grafik 3'ten de anlaşılacağı üzere bu kategoride AK Parti seçim bildirelerinde CHP'ye göre toplamda daha fazla sayısal olarak veri üretildiği saptanmıştır. İkinci olarak özellikle CHP açısından dönemlere göre azalış ve yükseliş ivmelerinde düzensizlik olsa da her iki parti açısından en düşük verileme 2002'de, en yüksek verileme 2023-2028 dönemi için saptanmıştır. Bununla birlikte AK Parti'nin CHP'ye göre ve yıllara göre daha artış yönlü bir ivme gösterdiğini öne sürmek mümkündür. Üçüncü olarak yüzdesel önem farkı açısından bu kategoride her iki parti açısından anlamlı veya belirgin bir fark saptanamamıştır. Bu yönüyle "doğa ve doğal kaynaklar" kategorisine benzer bir sonuç üretilmiştir.

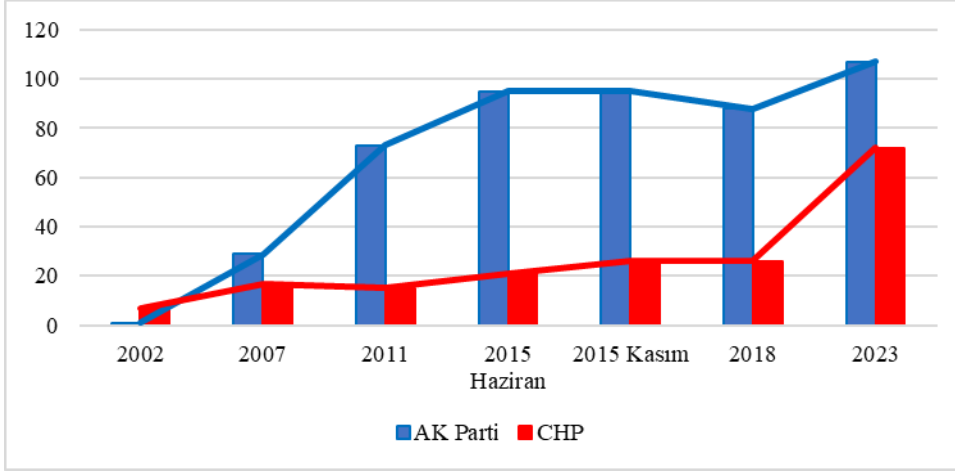
3.4. Kirlilik ve Atık Yönetimi

Binyıl Bildirgesi çerçevesinde vurgulanan ve 2002'de yürürlüğe giren Kyoto Protokolü'nde "kirlilik ve atık yönetimi" kategorisine ilişkin çeşitli hedefler yer almıştır. Bunlar içerisinde çöp depolamada çevreciliğin temel ilke olarak benimsenmesi, bio-dizel yakıt kullanımının teşvik edilmesi, termik santrallerinde az karbon salınımı sağlayıcı teknolojilerin kullanılması, ifade edilebilir. Diğer yandan 2015-2030 dönemi hedefleri kapsamında özellikle "temiz su ve sanitasyon" hedefi (m. 6) çerçevesinde 2030'a kadar her türlü kirliliğin azaltılması, atıkların kurlsız boşaltımının engellenmesi, zararlı malzeme ve kimyasalların salınımının azaltılması, atık suların geri dönüşümünün ve güvenli kullanımının sağlanması, öne çıkan konulardır. Yine diğer temel hedefler arasında yer alan hava kirliliğinin çözümünde belediyelerin sorumluluğunun artırılması (m. 11), hava, su ve toprağın korunması için her türlü atık yönetimi tedbirlerinin alınması (m. 12) ve her türlü deniz kirliliğinin önlenmesi (m. 14) kaydedilebilir.

AK Parti'de "kirlilik ve atık yönetimi" kategorisinde; çevrenin korunmasında sürdürülebilir kalkınma ile kullanan kirlenilen öder anlayışının temel ilkeleri arasında olduğu (2007: 154), çevre sağlığı ile sürdürülebilir kalkınmanın birlikte ele alınacağı (2011: 124), turizmin gelişiminde sürdürülebilir çevre politikalarının benimsenerek kirlilikle mücadele edileceği (2015: 237), çevresel sürdürülebilir kalkınma anlayışı içerisinde atık yönetiminin etkinleştirilerek her türlü kirliliğin önlenmesi (2015: 308), arıtılmış atıksuların ekonomiye kazandırılacağı ve katı atık programı çerçevesinde her yıl yerel yönetimlere düzenli bir kaynak aktarılacağı (2018: 250), 2017'de başlatılan sürdürülebilir kalkınma ilkelerine koşut bir sıfır atık projesinin 2022'de BM zemininde kabul gördüğü (2023: 406), belirtilebilir.

CHP'de "kirlilik ve atık yönetimi" kategorisinde; sürdürülebilir kalkınma ile ilişkili olarak atık yönetimi için özel tedbirlerin geliştirileceği (2002: 33; 2007: 66), termik santrallerden kaynaklı hava kirliliğinin çözüleceği (2011: 48), atık tarım ürünlerinin yenilenebilir enerji hammaddesi olarak kullanılacağı, organize sanayi bölgelerinde atık su arıtımının etkinleştirileceği (2015a: 153), belediyelerin ve sanayi kuruluşlarının atık su arıtımı için gerekli teşviklerin sağlanacağı (2015b: 176), sanayi tesislerinde en yeni atık arıtma ve filtrasyon sistemlerinin kullanılacağı (2018: 225), döngüsel ekonomi prensiplerinin benimsenerek sürdürülebilir geri dönüşümlü ürünlerin üretiminin ve kullanımının yaygınlaştırılacağı (2023: 161), vurgulanabilir.

Grafik 4. AK Parti ve CHP Seçim Bildirgelerinde Kirlilik ve Atık Yönetimi

Grafik 4'ten de açık bir şekilde anlaşılacağı üzere bu kategori için AK Parti seçim bildirgelerinde CHP'ye göre toplamda sayısal olarak daha fazla veri üretildiği saptanmıştır. İkinci olarak her iki parti açısından dönemlere göre azalış ve yükseliş ivmelerinde düzensizlik olsa da her iki partide en düşük verileme 2002'de en yüksek verileme 2023-2028 dönemi için saptanmıştır. Üçüncü olarak yüzdesel önem farkı açısından bu kategoride AK Parti'nin CHP'ye göre daha fazla öne çıktığı belirtilebilir. Öte yandan, 2018'den itibaren CHP'nin bu kategorideki söylemlerinin belirgin bir artış gösterdiği ve giderek AK Parti ile arasındaki farkı kapatmaya yaklaştığı söylenebilir.

3.5. Su Yönetimi

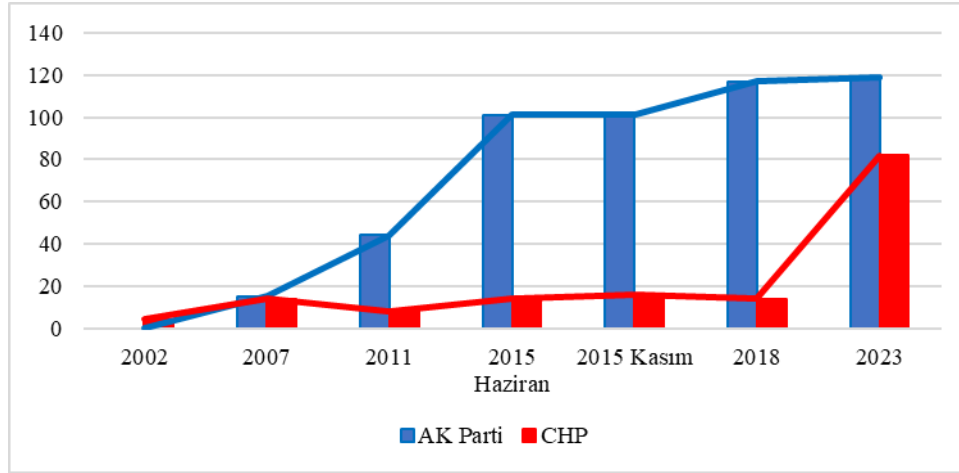
Binyıl Bildirgesi'nde çevresel sürdürülebilirliğin en temel iki boyutundan biri olarak su yönetimi vurgulanabilir. Nitekim 23. maddede yaşama geçirilmesi gereken adımlar arasında su yönetimi stratejilerinin geliştirilmesi ve su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımı ile ilgili tedbirlerin alınması konusunda kararlılık bildirilmiştir (UN, 2000). 2015'teki 17 temel hedef içerisinde de "su ve sanitasyona erişimin sağlanması ve sürdürülebilir su yönetimi" (m. 6) başlığı ile temel hedefler arasında yerini almıştır. Bu başlık altında içme suyuna erişim tedbirlerinin genişletilmesi, artılmamış atık su oranının azaltılması, tatlı su olanaklarının artırılması, küresel iş birliğine açık su kaynakları yönetiminin uygulanması, su teknolojilerinin geliştirilmesi, öne çıkan ilgili konulardandır. Ayrıca iç tatlı su ekosisteminin korunması ve sürdürülebilir kullanımı (m. 15) hedefi de bu bağlamda eklenebilir.

BM'nin özerk uzman kuruluşlarından biri olma niteliği taşıyan Dünya Bankası açısından da sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin hedefler bakımından su yönetimi alanı kritik bir önemde değerlendirilmektedir (Kızıltoprak ve Arıkoğlu Ündücü, 2022: 2). Diğer yandan Türkiye, su zengini bir ülke iken, küresel ısınma ve su israfı nedenleriyle su stresi altındaki bir ülke haline gelmiştir. Özellikle son yıllarda gerek merkezi yönetimin gerekse yerel yönetimlerin su yönetimi, kaynakların etkin kullanımı, su tasarrufu gibi konularla öne çıkamaya başladıkları görülmektedir. Paralel biçimde siyasi partilerin de vaat ve söylemlerinde suya ilişkin konular giderek daha fazla gündeme getirilmektedir.

AK Parti’de “su yönetimi” kategorisinde; sürdürülebilir kalkınma hedefi ile yönetilen bir ülkede atık suların arıtılacağı, arıtılmadan denize dökülmeyeceği, içme suyunun denetleneyeceği ve su hizmetlerinde çevreselliğin önemseneceği (2007: 157-158), tarım arazilerinde ekonomik sulanabilirliğin yaygınlaştırılacağı, yer altı ve yer üstü su kaynaklarında bütüncül yönetim modeline geçileceği (2011: 125), çevresel sürdürülebilir kalkınma anlayışı içerisinde içme suyu kalitesinin artırılacağı ve içme suyuna erişimin yaygınlaştırılacağı (2015: 308), su kaynaklarının ekonomideki katma değerinin artırıldığı (2018: 245), su havzalarında su ve diğer doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımının sağlanarak çölleşme ile mücadele edileceği (2023: 325), belirtilebilir.

CHP’de “su yönetimi” kategorisinde; su havzalarının koruma altına alınacağı (2002: 34; 2007: 66), ekonomik politikalarda su alanındaki öncelikleri dikkate alan bir sürdürülebilirliğin amaçlandığı (2011: 25), suyun sürdürülebilir kullanımı için farkındalık faaliyetlerinin gerçekleştirileceği (2015a: 154), sürdürülebilir bir yaşam için su kaynaklarının doğaya duyarlılık ilkesiyle kullanılacağı (2015b: 175), su ürünleri sektöründe sürdürülebilir avcılığın sağlanacağı (2018: 79), müstakil bir su kanunun çıkarılacağı (2018: 223), ekolojik ve sürdürülebilir su yönetimi anlayışının benimsenerek su havzaların korunmasına yönelik teşkilatlanma oluşturulacağı (2023: 166), vurgulanabilir.

Grafik 5. AK Parti ve CHP Seçim Bildirgelerinde Su Yönetimi

Grafik 5’e bakıldığında AK Parti seçim bildirgelerinde CHP’ye göre toplamda daha fazla sayısal olarak veri üretildiği görülmektedir. Her iki parti açısından en düşük verileme 2002’de en yüksek verileme 2023-2028 döneminde saptanmıştır. İkinci olarak yüzdesel önem farkı açısından bu kategoride AK Parti’nin CHP’ye göre daha fazla öne çıktığı belirtilebilir. Üçüncü olarak AK Parti açısından yükseliş ivmesi nispeten düzenli bir görünüm ortaya koyarken CHP’de azalış ve yükseliş ivmeleri düzensizlik göstermiştir. Bununla birlikte Grafik 5’te görüldüğü üzere CHP’nin son zamanlarda suya ilişkin konulara verdiği önemin belirgin biçimde arttığı görülmektedir. Diğer bir anlatımla AK Parti’nin bu kategoride ilerleme kaydetmeye deva etmesine karşın, CHP’nin 2018’den 2023’e doğru çok daha hızlı bir yükselme göstermesi kayda değer olmuştur.

3.6. İklim

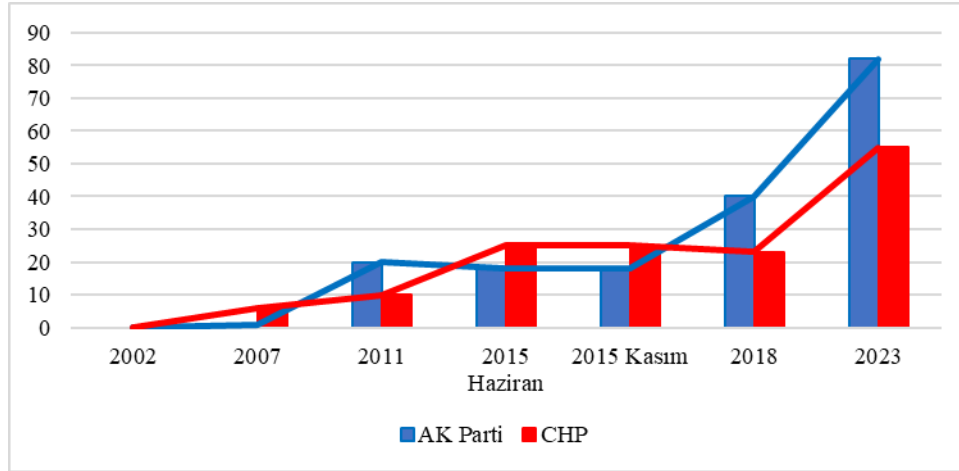
Binyıl Bildirgesi’nde başlı başına Kyoto Protokolü’nün, BM Çevre ve Kalkınma Konferansı’nın 10. yıldönümüne denk gelen 2002’de yürürlüğe girmesinin sağlanmasına ve sera gazı emisyonlarına yönelik tedbirlerin yaşama geçirilmesine yönelik hedefleri (m. 23), doğrudan bu kategoriye ilişkin bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. 2015-2030 dönemine gelindiğinde 17 hedeften biri de “iklim değişikliği ve etkileriyle mücadelede acil eyleme geçilmesi” olmuştur. Bu hedef çerçevesinde (m. 13); iklim değişikliği alanına ilişkin her türlü sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile uyumlu politika ve stratejinin desteklenmesi, BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’nin ve Yeşil İklim Fonu’nun

uygulanması, iklim değişikliği ile ilgili katılımcılığın, etkili planlamanın ve yönetsel kapasitenin güçlendirilmesi, bu kategori kapsamında kaydedilebilir.

AK Parti'de "iklim" kategorisinde; sürdürülebilir kalkınma anlayışına uygun bir yönetimle iklim değişikliği ve küresel ısınma alanında uluslararası iş birliğinin sürdürüleceği (2007: 158-159), iklim değişikliği ile sürdürülebilir kalkınma konularının bir arada değerlendirileceği (2011: 124), çevresel sürdürülebilir kalkınma anlayışı içerisinde küresel ısınmaya neden olan sera gazı emisyonlarının kontrolünün artırılabileceği (2015: 308), sürdürülebilir çevre politikalarının yaşama geçirilmesinde iklim değişikliğinin öncelikli çevresel sorunlardan biri olarak değerlendirildiği (2018: 243), sürdürülebilirlik ve iklim değişikliği konusunda Sodyum Bor Hidrür Üretim Tesisinin kurulacağı (2023: 251), sürdürülebilir bir çevre ve iklim bırakmak üzere 2053'ün net sıfır emisyon ve yeşil kalkınma hedefleri için bir milat olacağı (2023: 283, 429), belirtilebilir.

CHP'de "iklim" kategorisinde; küresel ısınma ile mücadelede hükümetin ve yerel yönetimlerin sorumluluklarının tanımlanacağı, küresel ısınma ile ilgili uluslararası iş birliğine etkin katılım gösterileceği, Türkiye'deki sera gazlarının değer tespitlerin doğru bir şekilde yapılmasının sağlanacağı (2007: 66-67), küresel ısınmaya ilişkin ekonomik politikalarda sürdürülebilirliğin amaçlandığı (2011: 25), tarım sektöründe iklim değişikliğinin olası etkilerine karşı tedbirler geliştirileceği (2015a: 155), sürdürülebilir bir yaşam için iklim değişikliğinin önemseneceği (2015b: 175), karbon salınımı ile mücadelede deniz ve demiryollarını içeren toplu taşımacılığın yaygınlaştırılacağı (2018: 224), iklim değişikliği ve sürdürülebilirlik ile ilgili eğitimlerin verileceği (2023: 160), vurgulanabilir.

Grafik 6. AK Parti ve CHP Seçim Bildirgelerinde İklim

Bu kategoriye ilişkin olarak AK Parti seçim bildirgelerinde CHP'ye göre genel toplamda daha fazla sayısal olarak veri üretildiği saptanmıştır. Bununla birlikte Grafik 6'da da görüldüğü üzere Haziran ve Kasım 2015'te CHP'nin AK Parti'ye göre daha fazla veri üretmiş olduğunu da kaydetmek gerekir. İkinci olarak her iki parti açısından dönemlere göre azalış ve artış ivmelerinde düzensizlik olsa da her iki partide de en düşük verileme 2002'de, en yüksek verileme 2023-2028 dönemi için saptanmıştır. Üçüncü olarak yüzdesel önem farkı açısından bu kategoride CHP'nin AK Parti'ye göre daha fazla öne çıktığı belirlenmiştir.

3.7. Biyoçeşitlilik

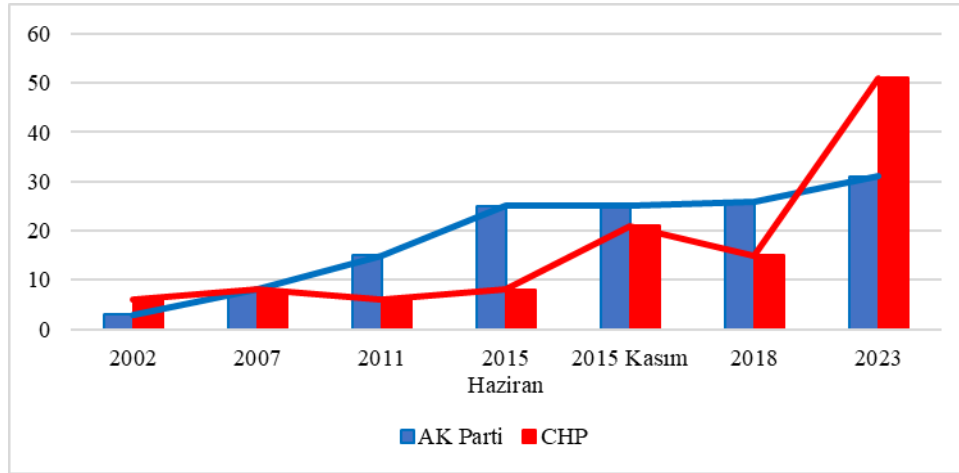
Binyıl Bildirgesi'nde başlı başına Biyoçeşitlilik Sözleşmesi'nin uygulanması hedefine (m. 23) yer verilirken 2015-2030 dönemi hedeflerinde biyoçeşitlilik değerlerinin kalkınma süreçlerine entegre edilmesinin önemine (m. 15) dikkat çekilmiştir. Nitekim 2015'te uygulamaya konulan ikinci aşama BM sürdürülebilir kalkınma hedeflerinde deniz biyoçeşitliliğinin korunmasına yönelik teknolojinin ve

araştırma geliştirme faaliyetlerinin desteklenmesi (m. 14), dağ ekosistemlerinde biyoçeşitliliğin korunması, doğal yaşam alanlarında biyoçeşitlilik kaybının durdurulması, koruma altındaki flora ve fauna türleri konusunda tedbirlerin artırılması, biyoçeşitliliğin sürdürülebilir kullanımı ve kaçak avlanma ile mücadele (m. 15), öne çıkan konuları oluşturmuştur.

AK Parti’de “biyoçeşitlilik” kategorisinde; biyolojik çeşitliliğin korunduğu ve sürdürülebilir kalkınma anlayışının benimsendiği bir ülkenin hedeflendiği (2007: 157-158), biyoçeşitlilik ve sürdürülebilir kalkınma konularında küresel çevre politikalarının yaşama geçirileceği (2011: 124), su ürünleri yetiştiriciliğinde çevresel sürdürülebilirlik esas alınarak ürün çeşitliliğinin artırılacağı (2015: 208), çevresel sürdürülebilir kalkınma anlayışı içerisinde biyoçeşitliliğin korunmasına öncelik verildiği (2015: 308; 2018: 243; 2023: 296), belirtilebilir.

CHP’de “biyoçeşitlilik” kategorisinde; biyoçeşitliliğin koruma altına alınacağı (2002: 34; 2007: 66; 2011: 93), yabancı yaşam, bitki ve hayvan türlerinin korunmasına yönelik ekolojik çalışmaların yaşama geçirileceği (2011: 93), iklim değişikliği ve ekosistemi bozan sorunlara karşı biyoçeşitliliğin artırılması çalışmalarına yönelineceği (2015a: 152; 2015b: 175), biyoçeşitliliği koruyucu gen bankalarının, laboratuvarların ve üretim tesislerinin kurulacağı (2018: 76), endemik bitkilerin korunmasına yönelik eğitimler verileceği ve risk altındaki bitki ve hayvan gen kaynaklarına yönelik gerekli tedbirlerin alınacağı (2023: 120), vurgulanabilir.

Grafik 7. AK Parti ve CHP Seçim Bildirgelerinde Biyoçeşitlilik

Bu kategoride, CHP seçim bildirgelerinde AK Parti’ye göre genel toplamda daha fazla sayısal olarak veri üretildiği saptanmıştır. AK Parti’de 2002-2015 döneminde düzenli yükseliş, 2015-2018 döneminde durağanlık ve 2018’den sonra yükselişin artması olmak üzere genel bir yükseliş ivmesi söz konusu olmuştur. CHP’de ise azalış ve yükseliş ivmeleri düzensizlik göstermiştir. Her iki parti açısından en düşük verilendirme 2002’de, en yüksek verilendirme 2023-2028 dönemi için saptanmıştır. Üçüncü olarak yüzdesel önem farkı açısından CHP’nin AK Parti’ye göre daha fazla öne çıktığı belirtilebilir.

SONUÇ

Çevre sorunsalının küresel özelliği, çözüm arayışlarının da kolektif olma zorunluluğunu beraberinde getirmiş ve başta devletler ve hükümetler olmak üzere, uluslararası kuruluşlardan yerel yönetimlere, sivil toplum kuruluşlarından siyasi partilere kadar pek çok aktör, konuyla ilgili fikir üretme çabasında olmuştur. Bu noktadan hareketle bu çalışma da siyasi partilerin vaatleri üzerinden sürdürülebilir kalkınma hedefleri bağlamında çevre konularına odaklanmıştır.

Çalışmanın bulguları açısından ilk olarak her iki partinin vaatlerinde birden fazla çevresel konuyu doğrudan ve bir arada ilgilendiren pek çok yargı bildiren ifadeye/veriye yer verildiğini belirtmek gerekir. Örneğin “doğa ve doğal kaynaklar” başlığı altında ormanların korunması da afet yönetimi de bulunmaktadır. Esasen tek bir kategori altındaki tüm hususlar ne kadar birbiri ile ilgili ise çalışmada ele alınan yedi kategorinin her biri de birbiri ile o kadar ilgili olmuştur. AK Parti’de tarım ürünlerinin ekolojik yetiştirilmesi, çevreye ve iklim değişikliğine duyarlı sürdürülebilir bir üretim yapısının öncelendiği (2023: 295) ifade edilirken CHP’de sürdürülebilir ekonomik kalkınma anlayışına koşut olarak inovatif ve rekabetçi üretimin öncelendiği, küresel ısınma ve çevre kirliliğine karşı yeşil ekonominin savunulduğuna (2015a: 37-38; 2015b: 48), tanık olunmaktadır. Böylece bu çalışmada sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile uyumlu çevresel konuların tamamının birbirlerini tamamlayıcı özellikler ve hedefler içerdiği desteklenmiştir/bulgulanmıştır.

Sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin bu çalışma bağlamındaki tüm kategoriler açısından belirgin bir şekilde ayrıntılandırılmasına ise AK Parti’de 2015’ten itibaren başlanmıştır. AK Parti’nin Haziran 2015’te seçim bildireleri bazında ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri bağlamında çevresel konuları bir bütün olarak ilk kez tanımladığı görülmüştür. Bu bağlamda ormanlar, ağaçlandırma, tarım alanlarının korunması, içme suyu, kanalizasyon, hava kirliliği, çevresel kirlilikle mücadele, atık yönetimi, çevre teknolojilerinin kullanımı, arıtma tesisleri, küresel ısınma, sera gazı emisyonları, yeşil büyüme, yenilenebilir enerji kullanımı, küresel iklim değişikliği, biyoçeşitlilik (2015: 308) konuları, açıkça belirtilerek sürdürülebilir çevre politikalarının temel konuları olarak benimsenmiştir.

CHP’nin 2015 seçim bildireleri ile çevresel konuları, bir önceki bildirelere göre belirgin bir şekilde ayrıntılandırıldığı görülmüştür. Bu yönden benzeri durum AK Parti’de görüldüğünden her iki partinin 2001-2015 döneminden 2015-2030 dönemine geçişi tanımlayan BM’nin sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gelişimi ile koşut bir tutum aldıkları ifade edilebilir. Bu durum aynı zamanda Türkiye’de BM’nin sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin, iktidar ve ana muhalefet partisi tarafından da izlendiğinin önemli işaretlerini sunmuştur.

AK Parti ve CHP’nin parti programları ile seçim bildirelerinde sürdürülebilir kalkınma ve çevre konularında bir yaklaşım bütünlüğü olduğu belirlenmiştir. Nitekim 2001-2015 Binyıl Hedefleri ile öncesindeki BM çalışmaları ve gelişmeleri çerçevesinde iki partinin de parti programlarında çevresel sürdürülebilir kalkınma hedeflerine yer verdiğini göstermiştir. Bu bağlamda her iki partinin sürdürülebilir kalkınma ile ilişkili çevresel konularda parti programlarından seçim bildirelerine eşzamanlı bir sürekliliğin ortaya çıktığı öne sürülebilir.

Tüm kategorilerde her iki parti açısından en düşük veri sayısına 2002’de, en yüksek veri sayısına 2023’te ulaşılmıştır. Bu açıdan 2002’den 2023’e doğru uzanan süreçte her iki partinin tüm kategorilerde birkaç dönemsel istisna hariç yükseliş eğilimi ortaya çıkmıştır. Bu durum Türkiye’de iki farklı merkez ideolojik kutbu oluşturan ve toplumun büyük bir kesiminin desteğini alan iki parti açısından önemli bir benzeşme sağladığı veya benzerlik oluşturduğu açıktır. Buna göre AK Parti ve CHP’nin, bu çalışmada yer alan yedi kategorinin tamamında ve düzenli olarak sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile uyumlu çevresel politikaları, önemli oranda benimsedikleri ve bu konudaki politikaların geliştirmesini destekledikleri sonucu ortaya çıkmıştır.

Çalışmada yüzdesel fark formülü çerçevesinde oluşan sonuçlar da iki açıklama sunmuştur. Bunlardan ilki, AK Parti’nin “su yönetimi”, CHP’nin ise “biyoçeşitlilik” kategorilerde öne çıkan söylemlerini tanımlamıştır. Daha kapsamlı olarak “biyoçeşitlilik” ve “iklim” kategorilerinde CHP, vaatlerinde öne çıkarak belirgin bir ayrışma sunarken “su yönetimi” ile “kirlilik ve atık yönetimi” kategorilerinde AK Parti etkili olmuştur. İkinci olarak “doğa ve doğal kaynaklar” ile “enerji ve sanayi” kategorilerinde iki partinin önem farkı açısından oldukça birbirlerine yakın oldukları görülmüştür. Bu yönüyle BM’nin

sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile uyumlu çevresel konular içerisinde “doğa ve doğal kaynaklar” ile “enerji ve sanayi” kategorileri, Türkiye’nin en önemli iki partisi açısından neredeyse eşdeğer bir oranda değerlendirme konusu edilmiştir.

Son olarak yüzdesel önem farkının AK Parti ve CHP’nin bu alanda ortaya çıkan açıklarını/eksikliklerini gösterdiği öne sürülebilir. Nitekim yüzdesel önem farkı, salt sayısal karşılaştırmayı değil her bir kategorinin kendi içerisindeki toplamda oransal olarak edindiği yeri açıklamaktadır. Bu açıdan her iki siyasi parti özelinde birer politika önerisi olarak AK Parti’nin, “biyoçeşitlilik” ve “iklim” kategorilerinde; CHP’nin de “su yönetimi” ile “kirlilik ve atık yönetimi” kategorilerinde daha fazla odak çalışma yürütmesi gerektiği belirtilebilir. Bu açıdan AK Parti ve CHP’nin sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile uyumlu çevresel konularda ve politikalarda önemli bir ortaklık gösterme olanakları daha da mümkün hale gelebilir.

KAYNAKÇA

- AK Parti (2002). 2002 genel seçimleri seçim beyannamesi. <https://www.akparti.org.tr/media/318780/3-kasim-2002-genel-secimleri-secim-beyannamesi-sayfalar.pdf>
- AK Parti (2006). Kalkınma ve demokratikleşme programı. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/server/api/core/bitstreams/6881fc6e-9aaf-4821-bb04-5a2779aff9bc/content>
- AK Parti (2007). 2007 genel seçimleri seçim beyannamesi. <https://www.akparti.org.tr/media/o0omydr3/22-temmuz-2007-genel-secimleri-secim-beyannamesi-sayfalar.pdf>
- AK Parti (2011). 11 Haziran 2011 genel seçimleri seçim beyannamesi. <https://www.akparti.org.tr/media/iesaeuoj/12-haziran-2011-genel-secimleri-secim-beyannamesi.pdf>
- AK Parti (2015). 2015 genel seçimleri seçim beyannamesi. <https://www.akparti.org.tr/media/fmypruoa/7-haziran-2015-edited.pdf>
- AK Parti (2018). Cumhurbaşkanlığı seçimleri ve genel seçimler seçim beyannamesi. <https://www.akparti.org.tr/media/quhdqtia/24-haziran-2018-cumhurbaskanligi-secimleri-ve-genel-secimler-secim-beyannamesi-sayfalar.pdf>
- AK Parti (2023). Seçim beyannamesi 2023. <https://www.akparti.org.tr/media/3qkcsy0c/turkiye-yu-zy%C4%B1l%C4%B1-ic-in-dog-ru-ad%C4%B1mlar-yar%C4%B1n-deg-il-hemen-s-imdi-2023.pdf>
- Arar, A. S. (2022). Yerel gündem 21. <https://www.mfa.gov.tr/yerel-gundem-21.tr.mfa>
- Atmış, E. (2008). 2007 genel seçim bildireleri çerçevesinde siyasi partiler ve ormancılık ilişkileri. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 10(14), 33-42.
- Atmış, E. & Günşen, H. B. (2011). 2011 genel seçimlerinde siyasi partiler ve ormancılık ilişkileri. *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 11(2), 191-204.

- Atmış, E., Günşen H. B. (2016). Türkiye'de 2015 yılı genel seçimlerinde siyasi partiler ve ormancılık ilişkileri. *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 66(2), 587-599.
- Atmış, E., Günşen H. B. (2018). 2018 genel seçimlerinde siyasi partilerin ormancılığa yaklaşımları üzerine analizler. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 21(3), 803-820.
- Bansal, Pratima (2005). Evolving sustainably: A longitudinal study of corporate sustainable development. *Strategic Management Journal*, 26(1), 197-218.
- Batuhan, T. (2020). 2018 genel seçimleri siyasi parti beyannamelerinde kentleşme ve çevre politikaları. *Şehir ve Medeniyet*, 6(13), 449-473.
- CHP (1993a). <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/server/api/core/bitstreams/8f47a7e6-7ac9-45d6-8c16-092116dfd3fe/content>
- CHP (1993b). https://library.fes.de/fulltext/ialhi/90111/chp_prog.htm
- CHP (2002). 2002 seçim bildirgesi. <https://chp.org.tr/yayin/2002-secim-bildirgesi>
- CHP (2007). 2007 seçim bildirgesi. <https://chp.org.tr/yayin/2007-secim-bildirgesi>
- CHP (2008). <https://content.chp.org.tr/1d48b01630ef43d9b2edf45d55842cae.pdf>
- CHP (2011). 2011 seçim bildirgesi. <https://chp.org.tr/yayin/2011-secim-bildirgesi>
- CHP (2015a). 2015 Haziran seçim bildirgesi. <https://chp.org.tr/yayin/2015-haziran-secim-bildirgesi>
- CHP (2015b). 2015 Kasım seçim bildirgesi. <https://chp.org.tr/yayin/2015-kasim-secim-bildirgesi>
- CHP (2018). 2018 seçim bildirgesi. <https://chp.org.tr/yayin/2018-secim-bildirgesi>
- CHP (2023a). <https://chp.org.tr/yayin/ortak-politikalar-mutabakat-metni/Open>
- CHP (2023b). <https://chp.org.tr/haberler/yunus-emre-parti-programimizi-yeniliyor-bunu-yaparken-uyelerimizin-surece-aktif-katilimini-hedefliyoruz>
- Dyllick, T. & Hockerts, K. (2002). Beyond the business case for corporate sustainability. *Business strategy and the environment*, 11(2), 130-141.
- Hitchcock, D. & Marsha, W. (2009). *The business guide to sustainability: Practical strategies and tools for organizations*. 2nd Edition, Earthscan Publications Ltd.
- Jamali, D. (2006). Insights into triple bottom line integration from a learning organization perspective. *Business Process Management Journal*, 12(6), 809-821.
- Kanlı, İ. B. & Erol, M. (2019). Adalet ve Kalkınma Partisi ile Cumhuriyet Halk Partisi programlarında Birleşmiş Milletler sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin karşılaştırmalı analizi. *Tesam Akademi*, 6(2), 123-158. <https://doi.org/10.30626/tesamakademi.613530>
- Kızıltoprak, F. & Arıkoğlu Ündücü, C. (2022). Dünyada ve Türkiye'de Havza Yönetimleri. *Su Ürünleri Dergisi*, 39(4), 349-357. <https://doi.org/10.12714/egeifas.39.4.12>

- Kuckartz, U. & ve Rädiker, S. (2019). Analyzing qualitative data with MAXQDA text, audio, and video. Springer.
- Keleş, R. (2019). *100 Soruda Çevre*. Yakın.
- Keleş, R. (2024). Sustainability and Housing. *Journal of Sustainable Green Development*, 1(1), 15-19. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10800832>
- Mengi, A. & Algan, N. (2003). *Küreselleşme ve yerelleşme çağında bölgesel sürdürülebilir gelişme*. Siyasal Kitabevi.
- Öymen, Ö. K. (2023). CHP parti programı. <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/orsan-koymen/chp-parti-programi-2106051>
- Sipahi, E. B. (2021a). Çevrecilik. *Çağdaş Siyasal Akımlar* (Der. Y. Sayın) (249-269). Nobel.
- Sipahi, E. B. (2021b). Çevresel Yönetişim. *Çevre Hukuku ve Politikaları* (Der. Z. Savaşan, Ç. Söker, F. H. Yılmaz) (109-129), Seçkin.
- Şeşen, E. & Ertürk, K. Ö. (2017). Türkiye’de 1990 sonrası çevre politikalarının seçim beyannamelerine yansımaları. *Selçuk İletişim*, 10(1), 188-215.
- Talu, N. (2007). Sürdürülebilir kalkınma ve Türkiye’nin çevre politikaları. *Sivil Toplum*, 5(20), 109-120.
- UN (2000). Millennium development goals. <http://www.un.org/millenniumgoals>
- UN (2008). Kyoto protocol reference manual. In, *United Nations Framework Convention on Climate Change*. https://unfccc.int/resource/docs/publications/08_unfccc_kp_ref_manual.pdf
- UN (2015). Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development. <https://www.un.org/sustainabledevelopment/>
- Yeniçağ (2019). CHP’nin parti programı güncellenecek. <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/chpnin-parti-programi-guncellenecek-240099h.htm>

EXTENDED SUMMARY

Research Purpose:

Election declarations are documents that present the promises of political parties, which are among the basic institutions of democracy, in a clear, systematic, and official manner. As of the first quarter of the 21st century, the two most prominent political parties in Turkey that regularly compete for political power are the AK Party and the CHP. This study aims to analyze the extent to which these two parties prioritize environmental issues in the context of the UN Sustainable Development Goals for 2001-2015 and 2015-2030.

In the 21st century, the phenomenon of environmental sustainability has entered a new phase, characterized by the issuance of two periodic declarations at the global level. The initial declaration is the United Nations Sustainable Development Goals, which spans the period from 2001 to 2015. The subsequent declaration covers the period from 2015 to 2030. These objectives have an inclusive characteristic in which the experiences gained in the process are articulated with new developments. Today, these objectives are guiding the public policies of

many country administrations. On the other hand, the aforementioned objectives are not only taken as a basis for 'green' parties, whose political basis is environmentalist thinking, but also for other parties. Thus, they are considered among the policy and program priorities for both the ruling and opposition party(ies).

Parallel to global developments, Turkey has encountered its share of environmental challenges and, as a developing country, has positioned itself among nations striving for sustainability within the 'environment-development' dilemma. In Turkey, there are only two political parties—the ruling party and the main opposition party—that have consistently exceeded the national threshold in all general elections since 2002, continuing to receive more than half of the valid votes. However, the absence of a study analyzing the environmental policies of these parties about sustainable development goals constitutes the unique aspect of this research.

Research Questions:

- 1) How have the environmental policies in the election manifestos of the AK Party and CHP been shaped by the Sustainable Development Goals, and to what extent are these policies aligned with the UN's Sustainable Development Goals?
- 2) In which categories do the differences in the AK Party's and CHP's promises regarding the environment and their approaches to the Sustainable Development Goals become most apparent?
- 3) In which categories should both political parties focus on more prominent efforts moving forward?

Literature Review:

In the existing literature, no comprehensive, systematic, and comparative study deals only with environmental issues or policies in line with the election declarations prepared by the AK Party and CHP for the 2002-2028 period and the sustainable development goals of the UN.

Methodology:

In the study, firstly, domestic and foreign literature on the subject has been searched in various databases. Although it is seen that there is a deep literature on sustainable development goals alone, it has been determined that there is a more limited/superficial literature within the limitation/constraint of political parties and sustainable environmental issues, which constitute the focus of this study.

This study is designed with a descriptive purpose to analyse the environmental issues compatible with sustainable development goals in Turkey at the level of political parties and with a focus on two parties. Written documents were taken as data source. These documents were obtained electronically from the UN goals within the scope of the study and the relevant documents on the institutional pages of the two parties. In terms of their nature, the relevant institutional/public documents are original texts and have been obtained as official and open access. Thus, within the framework of the main objective and problem of the study, two UN declarations and a total of thirteen election declarations of the two parties were determined as data sources.

Due to the scope of the subject matter and the method of comparative analysis, a categorisation process was applied before analysing the documents used in the study. A total of seven categories were formed by this method. Since the study has conducted an analysis on documents, mainly the relevant declarations, it is based on the comparative and uncomplicated content analysis method.

MAXQDA panel, which can be used in qualitative studies, was preferred as a data collection tool. During the data collection phase, both election declarations and UN declarations were uploaded to the MAXQDA panel. 'Coding', one of the most common processes for MAXQDA, was preferred. All words and phrases in Table-1 were entered into the relevant panel under a total of seven categories.

In the document analysis within the framework of this study, the survey model, which also reveals the process within a certain period by taking into account the temporal period, has been adopted. For this reason, on the one hand, while the criteria of timeliness and completeness were taken as basis in the literature review, on the other hand, the data on the period between 2002-2028 covered by the election declarations provided a comparison area in line with the UN's goals for the period between 2001-2030.

Results and Conclusions:

The elaboration of sustainable development goals in terms of all categories in the context of this study started in the AK Party in 2015. It was observed that the AK Party defined environmental issues as a whole for the first time in June 2015 based on election declarations and in the context of sustainable development goals. In this context, forests, afforestation, protection of agricultural areas, drinking water, sewerage, air pollution, combating environmental pollution, waste management, use of environmental technologies, treatment facilities, global warming, greenhouse gas emissions, green growth, use of renewable energy, global climate change, biodiversity (2015: 308) were clearly stated and adopted as the main issues of sustainable environmental policies.

It was observed that the CHP's 2015 election declaration elaborated on environmental issues significantly compared to the previous declarations. In this respect, it can be stated that both parties have taken an attitude parallel with the development of the UN's sustainable development goals, which define the transition from the 2001-2015 period to the 2015-2030 period. This situation has also provided important signs that the UN's sustainable development goals in Turkey are followed by the ruling and main opposition parties.

It has been determined that there is a unity of approach to sustainable development and environment in the party programmes and election declarations of the AK Party and CHP. As a matter of fact, within the framework of the 2001-2015 Millennium Goals and the UN studies and developments before them, it has been shown that both parties include environmentally sustainable development goals in their party programmes. In this context, it can be argued that a simultaneous continuity emerged from the party programmes to the election declarations of both parties on environmental issues related to sustainable development.

The results generated within the framework of the percentage difference formula in the study offered two explanations. The first one the AK Party's discourses in the categories of 'water management' and CHP's discourses in the categories of 'biodiversity' stand out. More broadly, in the categories of 'biodiversity' and 'climate', CHP stands out in its promises and presents a clear differentiation, while the AK Party was effective in the categories of 'water management' and 'pollution and waste management'. Secondly, in the categories of 'nature and natural resources' and 'energy and industry', the two parties were quite close to each other in terms of importance. In this respect, the categories of 'nature and natural resources' and 'energy and industry', which are among the environmental issues in line with the UN's sustainable development goals, were evaluated almost equally by the two most important parties of Turkey.

Finally, it can be argued that the difference in percentage importance shows the deficits/deficiencies of the AK Party and CHP in this area. The difference in percentage importance explains not only the numerical comparison but also the proportional position of each category in the total. In this respect, as a policy recommendation for both political parties, it can be stated that the AK Party should focus more on the 'biodiversity' and 'climate' categories, and CHP should focus more on 'water management' and 'pollution and waste management' categories. In this respect, it may become more possible for the AK Party and CHP to demonstrate a significant partnership on environmental issues and policies in line with sustainable development goals.